

Наталія Коломієць

**ІСТОРІЯ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ
ЗА ДОКУМЕНТАМИ ФОНДІВ ЦДАГО УКРАЇНИ
(ДО 15-Ї РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ ПАРТІЇ)**

На основі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України висвітлено розвиток Республіканської Християнської партії у 1997–2004 рр.

Ключові слова: М. Поровський, Республіканська Християнська партія, документи.

Основываясь на документах Центрального государственного архива общественных объединений Украины, освещено развитие Республиканской Христианской партии в 1997–2004 гг.

Ключевые слова: Н. Поровский, Республиканская Христианская партия, документы.

The author researches the development of the Republic Christian Party during 1997–2004 on the documents preserved in the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine.

Key words: M. Porovskiy, the Republic Christian Party, documents.

Характерною рисою політичного життя будь-якої демократичної держави є багатопартійність. На початок 2012 р. в Україні зареєстровано близько 200 політичних партій, які, відстоюючи інтереси різних соціальних верств, намагаються впливати на політичне життя держави. Їхні документи містять інформацію, яка дає можливість дослідити становлення багатопартійної системи в Україні, довідатися про передумови виникнення партій, характер внутрішньопартійних та міжпартійних стосунків, зробити висновки про їхню політичну вагу.

Із метою донесення до майбутніх поколінь відомостей про сучасні події, висвітлення історії партійного будівництва та розвитку демократії в Україні Центральный державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) створив документальний комплекс із фондів політичних партій новітньої доби, на основі якого науковці мають змогу ґрунтовно вивчити зазначені вище питання¹.

У цій розвідці висвітлено розвиток у 1997–2004 рр. однієї з політичних партій України – Республіканської Християнської партії (далі – РХП), яка у 2012 р. відзначила 15-ту річницю від дня свого заснування.

Партія виникла завдяки діяльності ініціативної групи, до складу якої увійшли М. Горбаль, М. Горинь, Л. Горохівський, Л. Кононко, В. Овсієнко та М. Поровський, що мали великий досвід громадсько-політичної роботи. Ці діячі були серед засновників Української Гельсінської Спілки (УГС) та Української республіканської партії (УРП), брали активну

© *Наталія Коломієць, 2012*

участь у діяльності Народного Руху України (НРУ), зокрема М. Горинь до 1992 р. був керівником Секретаріату НРУ, а з травня 1992 р. до жовтня 1995 р. очолював УРП. 21 березня 1997 р. на засіданні ініціативної групи було схвалено проект Декларації про створення Республіканської Християнської партії, покликаної продовжувати традиції УГС та УРП².

На перших засіданнях організаційного комітету 25 березня та 7 квітня 1997 р. визначено дату проведення установчого з'їзду, обрано президію оргкомітету, до складу якої увійшли І. Банах, М. Горбаль, М. Горинь, Л. Горохівський, О. Івашенко, Л. Кононко, В. Овсієнко, М. Поровський та П. Розумний³, а також обрано виконком оргкомітету, сформовано організаційно-реєстраційний та інформаційний відділи, розподілено обов'язки між членами президії тощо⁴.

Установчий з'їзд Республіканської Християнської партії відбувся 1 травня 1997 р. за участю 512 делегатів, обраних серед 5742 прихильників РХП – колишніх членів УРП⁵. У його роботі взяли участь Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, єпископ вишгородський Української Греко-Католицької Церкви М. Ковтун, перший голова Української гельсінської групи сприяння виконання Гельсінських угод (УГГ) М. Руденко та член УГГ Б. Ребрик, відомий громадський діяч Ю. Бадзьо, народні депутати – В. Чорновіл (голова Народного Руху України), В. Стретович (голова Християнсько-Демократичної партії України), представник Президента України у Верховній Раді України Р. Безсмертний та ін.⁶ З'їзд прийняв статут та програмові засади партії, обрав головою партії М. Поровського, першим його заступником – М. Горбала, заступниками голови – В. Бондзика, В. Овсієнка та Т. Просяник⁷. Засновники проголосили РХП правонаступницею УГС-УРП, тому за основу статуту РХП взято статут УРП. Продовжуючи традиції міжцерковного примирення й об'єднання діючих в Україні православних церков у єдину Помісну Православну Церкву, з'їзд проголосив відповідну заяву⁸.

РХП розгорнула активну діяльність. Зокрема, вона прийняла низку заяв, ухвал та звернень щодо політичної, економічної і соціальної ситуації в країні, стосунків між державою та християнськими конфесіями, захисту інтересів різних соціальних верств населення тощо. При РХП було створено Раду підприємців і Бюро з прав людини, молодіжну організацію партії – Республіканська Християнська молодь (РХМ); з її допомогою проведено установчий з'їзд Республіканського центру жінок тощо⁹.

З метою зміцнення РХМ та проведення навчання молодих лідерів у рамках програми РХП «Виховання національно свідомої, духовно багаті та фізично здорової молоді» з 26 червня по 6 липня 1997 р. проведено перші табірні збори в Карпатах, які згодом стали щорічними. Того ж року Центральний Провід РХП започаткував серію конференцій «Розвиток міжрегіональних ділових зв'язків – шлях до утвердження економічної незалежності України».

З огляду на політичну ситуацію, що склалася напередодні виборів до Верховної Ради України (ВРУ), бажаючи створити у новому парламенті більшість, у вересні 1997 р. РХП звернулася до всіх центристських і пра-

воцентристських партій України з пропозицією створити Координаційну нараду для узгодження виборчих дій на час проведення парламентських виборів 1998 р.¹⁰ Згодом її Центральний Провід почав переговори з національно-демократичними партіями щодо створення Християнського блоку¹¹. Ці ініціативи РХП не отримали належної підтримки від керівництва Народного Руху України (НРУ), Християнського Народного Союзу (ХНС), Християнсько-демократичної партії України (ХДПУ), Ліберальної партії України (ЛПУ), Демократичної партії України (ДемПУ), Партії національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ), партії “Реформи і Порядок” (ПРП)¹². Тому до участі у парламентських виборах 1998 р. вона почала готуватись самостійно.

Під час першого етапу позачергового з’їзду (19 жовтня 1997 р.) схвалено передвиборчу платформу та виборчий список РХП. На другому етапі з’їзду (15 листопада 1997 р.) затверджено виборчий список у складі 140 осіб¹³, лідерами якого стали народні депутати України, члени депутатської групи «Конституційний центр» М. Горбаль, М. Поровський, член Центрального Проводу РХП М. Горинь, народний депутат України, член фракції «Рух за народ, за Україну» Л. Горохівський та голова Івано-Франківської обласної організації РХП І. Банах¹⁴.

Підсумки парламентських виборів 1998 р. для РХП були невтішними – отримавши лише 146 715¹⁵ голосів виборців і посівши 23 місце серед 30 партій і блоків, вона не ввійшла до складу ВРУ.

Проаналізувавши політичну ситуацію, що склалася напередодні виборів Президента України 1999 р., II з’їзд РХП (30 травня 1998 р.) ухвалив заяву про політичне об’єднання з правоцентристськими партіями¹⁶. Розпочалися переговори між РХП та НРУ, в результаті яких керівництво партій домовилося про об’єднання сил на президентських виборах. На виконання цих домовленостей у 1998 р. силами двох партій організовано і урочисто відзначено 10-ту річницю створення Української Гельсінської Спілки та проведено наукову конференцію «Шлях УГС», до складу оргкомітету якої входили В. Брюховецький, Б. Горинь, М. Горинь, Л. Лук’яненко, В. Чорновіл¹⁷.

Специфіка президентських виборів 1999 р. полягала у тому, що активна підготовка політичних сил почалася задовго до їхнього початку. Незважаючи на великий список кандидатів на пост Президента України (zareєстровано 19 висуванців), основна боротьба за пост глави держави передбачалася між двома з них – діючим Президентом України Л. Кучмою та лідером Комуністичної партії України П. Симоненком. То ж, головною метою партій націонал-демократичного спрямування, в тому числі РХП, стало недопущення до влади представника комуністичних сил. Поставши перед необхідністю обирати «краще з гіршого», III з’їзд РХП (6 червня 1999 р.) ухвалив заяву про створення блоку політичних партій на підтримку кандидатури Л. Кучми на виборах Президента України¹⁸. З’їзд також затвердив меморандум про співробітництво РХП, Демократичної партії України та Ліберальної партії України, що передбачав утворення виборчого блоку на виборах до ВРУ у 2002 р., узгодження

політичних дій, розширення демократичної коаліції із залученням центристських ліберально-демократичних сил¹⁹.

Поряд із підготовкою до виборів у 1999 р. партія провела низку заходів, спрямованих на об'єднання діючих православних церков у єдину Помісну Українську Православну Церкву та протидію політичному впливу Росії, що здійснювався через церковно-релігійні структури. Про це свідчить заява II з'їзду РХП про об'єднання Українських Православних Церков та звернення до голови Державного комітету у справах релігій В. Бондаренка про передачу Українській Православній Церкві Київського Патріархату культових споруд – Університетської церкви та Свято-Успенського Храму²⁰. РХП також проводила політичну роботу, зокрема брала участь у діяльності Всеукраїнського об'єднання демократичних сил «Злагода»²¹, Другого Всеукраїнського форуму християнсько-демократичних партій Європи²² та Асамблеї блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма»²³.

Документи РХП, що нині зберігаються в ЦДАГО України, свідчать про тверду позицію цієї партії у питаннях захисту української державності та консолідації української нації за допомогою створення єдиної Української Помісної Християнської Церкви, якої вона дотримується й дотепер. Так, у 1999 р. партія закликала громадськість України висловити «моральний осуд» Голові Верховної Ради України О. Ткаченку у зв'язку з його виступом у Державній Думі Російської Федерації, під час якого він висловився за необхідність створення спільного з Росією економічного, фінансового, інформаційного та оборонного простору²⁴; зробила заяву з приводу «хресного ходу» Російської Православної Церкви²⁵; надіслала звернення до Президента України Л. Кучми з вимогою неприпустимості надання переваги в Україні Православній Церкві Московського Патріархату тощо²⁶.

Аналіз політичної ситуації, що склалася напередодні парламентських виборів 2002 р., та помилок, допущених РХП у ході підготовки до виборів 1999 р., змусив її керівництво шукати «стратегічних» партнерів для перемоги на парламентських виборах 2002 р. Після тривалих переговорів і консультацій, у тому числі з керівниками ДемПУ та ЛПУ, які підписали меморандум про співпрацю у 1999 р., було прийнято рішення про участь РХП у створенні потужного виборчого блоку разом із Народним Рухом України, Українським народним рухом, Конгресом українських націоналістів, Християнсько-демократичним союзом, Ліберальною партією України, партіями «Україно, вперед!» та «Реформи і порядок».

На V з'їзді РХП (23 грудня 2001 р.) більшість делегатів проголосувала за участь партії у виборах 2002 р. у складі виборчого блоку політичних партій В. Ющенка «Наша Україна» за умови надання їй 1,2 % місць у виборчому списку. Тоді ж висунуто 20 осіб для включення до виборчого списку блоку²⁷, серед них – І. Банах, В. Бартків, Б. Горинь, Л. Кононко та М. Поровський. У політичній резолюції з'їзд відзначив позитивні результати роботи уряду В. Ющенка та виокремив головні складові покращення економічної ситуації в Україні, зокрема пропонувалося провести

податкову реформу в Україні, «деприватизувати» підприємства, що перейшли у приватну власність шляхом махінацій тощо²⁸.

Порівняно з минулими роками вибори 2002 р. можна вважати успішними для РХП – партія за списком блоку провела до Верховної Ради України заступника її голови В. Бартківа, отримавши таким чином місце у парламенті²⁹.

Згодом, згідно з рішенням ради від 13 квітня 2002 р., РХП увійшла до політичного блоку «Наша Україна»³⁰. Переймаючись загостренням соціально-економічної та політичної ситуації в країні, з метою розробки стратегії виходу держави з кризи вона взяла участь у Народному форумі «За демократичний розвиток України», ініційованому блоком політичних партій «Наша Україна» (14–15 вересня 2002 р.)³¹. В ході його роботи М. Поровський, який очолював делегацію РХП, що налічувала 50 представників, заявив, що партія відмовляється брати участь у політичних заходах, організованих Комуністичною партією України та Блоком Юлії Тимошенко, і недоцільністю проведення дострокових виборів Президента України³².

Слід відзначити, що, підтримавши у 1999 р. Л. Кучму на виборах Президента України, РХП тривалий час дотримувалася виваженої позиції щодо оцінки його дій. На засіданнях її ради та у своїй звітній доповіді на VI з'їзді партії М. Поровський закликав однопартійців об'єктивно ставитися до ситуації в країні і, оцінюючи дії її очільника, зважати як на позитивні зрушення – розвиток геополітичного блоку ГУУАМ, диверсифікація джерел постачання нафти, курс на євроінтеграцію і розвиток стосунків із НАТО, так і на недоліки у його роботі – неефективність роботи у сфері українського національного і християнського відродження, економічні і політичні прорахунки тощо³³.

Така позиція РХП через певний час призвела до загострення її стосунків з іншими політичними партіями, що входили до політичного блоку «Наша Україна». Найвні документи дають можливість простежити розвиток цих взаємовідносин. Так, на початку 2003 р. всередині блоку почала загострюватися конкурентна боротьба за вплив на лідера, очікувані політичні дивіденди тощо. А вже менше ніж за рік до виборів – 7 березня 2004 р. VII з'їзд РХП у своїй політичній резолюції відкрито критикував неспроможність блоку «Наша Україна» створити депутатську більшість у парламенті, висловлював обурення з приводу недотримання положень міжпартійної угоди, укладеної при створенні блоку. У резолюції партія також висунула вимоги, за умови виконання яких зобов'язалася підтримати кандидатуру В. Ющенка на виборах Президента України 2004 р. у разі його висунення блоком³⁴. У таких умовах почала загострюватися ситуація й усередині РХП. Через порушення членом її Центрального Проводу, народним депутатом Верховної Ради України В. Бартківим зобов'язань перед блоком «Наша Україна» (вихід із складу партійної фракції) його та деяких членів РХП (у тому числі й заступника голови партії Л. Кононко), рішенням її ради від 15 березня 2003 р. було виключено з партійних лав³⁵.

10 листопада 2002 р. відбувся VI з'їзд РХП, на якому розглянули підсумки п'ятирічної діяльності партії та визначили пріоритетні напрямки її діяльності³⁶, прийняли низку ухвал і заяв щодо економічної ситуації в Україні³⁷, проекту державного бюджету України на 2003 р. тощо³⁸. РХП звернулася до Міністерства освіти України з пропозицією запровадити у навчальних закладах викладання предмету «Християнська етика»³⁹; невдовзі її ініціатива почала впроваджуватися в життя – із 2002 р. у молодших класах деяких загальноосвітніх школах м. Києва розпочалося викладання згаданого курсу.

Незважаючи на наявність «внутрішньопартійної кризи», за рейтингом видання «Укрпартінформ» РХП зайняла 9-те місце серед 58 партій за кількістю проведених у 2003 р. політичних заходів⁴⁰. Тоді вона зробила заяви щодо агресії США в Іраку, з приводу конституційної реформи, запропонованої Президентом України Л. Кучмою⁴¹, підготувала та надіслала йому звернення з вимогою отримати від Президента Російської Федерації В. Путіна вибачення перед Україною за мільйони жертв геноциду, вчиненого проти українського народу в роки штучного голодомору 1932–1933 рр., голоду 1947 р., а також за сотні тисяч українців, закатованих радянськими спецслужбами тощо⁴². У цей же час між Республіканською Християнською партією та Християнсько-Демократичною партією Італії (ХДПІ) підписано угоду⁴³, відповідно до якої остання мала сприяти вступу РХП до Всесвітнього Християнського союзу.

РХП у 1997–2004 рр. двічі брала участь у виборах Президента України (1999, 2004). У президентських виборах 2004 р. вона підтримала кандидатуру В. Ющенка, який, на її думку, був єдиним, хто міг об'єднати опозиційні правоцентристські партії, великий, середній та дрібний бізнес. РХП тричі приймала участь у парламентських перегонах (1998, 2002, 2007). На виборах 2007 р. – у складі блоку Л. Супрун «Український регіональний актив» (УРА).

Загалом упродовж 15 років Республіканська Християнська партія провела дванадцять з'їздів. Від установчого з'їзду і дотепер її незмінним головою є один із засновників Української Гельсінської Спілки та Української Республіканської партії, народний депутат України першого, другого і четвертого скликань Верховної Ради України М. Поровський.

Незважаючи на те, що РХП нині не має значного політичного впливу, вона продовжує активну політичну діяльність, підтримує міжнародні зв'язки з Рухом Третьої Речі Посполитої (Польща), Українською Головною Визвольною Радою (США), Конгресом Українців Канади тощо.

Документи партії за 1997–2004 рр. зберігаються у фонді 318 ЦДАГО України. До його складу входять стенограми⁴⁴, протоколи з'їздів⁴⁵, засідань Ради⁴⁶ і Центрального Проводу РХП⁴⁷, передані до архіву М. Поровським у 1999 р. та 2005 р. Серед них – тези доповідей М. Гориня, Л. Горохівського, М. Поровського з їхніми рукописними правками, авторські проекти статуту партії⁴⁸ та списки її прихильників, розподілені по областях⁴⁹. Додаткову інформацію про діяльність РХП можна віднайти у протоколах загальних зборів обласних і місцевих організацій та

друкованих органах партії – інформаційному бюлетені «Вісник РХП»⁵⁰ і газеті «Вісті тижня»⁵¹, які також є складовою фонду. Окремі факти із політичної діяльності фундаторів Республіканської Християнської партії у 1989–1996 рр. – М. Гориня, Б. Гориня, М. Поровського, Л. Горохівського, В. Овсієнка наявні у фондах Української Гельсінської Спільки⁵², Народного Руху України⁵³, Української республіканської партії⁵⁴, Демократичної партії України⁵⁵.

Усі наявні документи перебувають у вільному доступі, вони є важливим джерелом дослідження історії політичних партій, сучасного громадсько-політичного руху, конституційних процесів в Україні тощо. ЦДАГО України, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері формування Національного архівного фонду, здійснює їхній облік, розробляє заходи щодо забезпечення збереженості документів та сприяє використанню їх з метою популяризації ретроспективної інформації.

¹ *Бабій С. І.* Формування багатопартійної системи в Україні: порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська держ. юрид. академія. – Одеса, 1999. – 225 с.; *Базів В. А.* Партії в політичній системі перехідного періоду: українська практика і світовий досвід: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка – Львів, 1999. – 188 с.; *Бураковський О. З.* Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989–1993 рр. Політологічний аналіз: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 1999. – 20 с.; *Гагалюк Б. М.* Політичні партії в умовах парламентаризму: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України – К., 2008. – 205 с.; *Дунаєва Л. М.* Партійна система в умовах модернізації суспільства: світовий досвід і Україна: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – К., 2001. – 223 с.; *Заславська О. О.* Засоби масової інформації як інструмент моделювання політичної свідомості у виборчій кампанії (на матеріалах президентських і парламентських виборів 2004–2006 рр.): дис... канд. політ. наук: 23.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2008. – 243 с.; *Ковтун В. М.* Політичні партії сучасної України: аналіз ідеологічних орієнтацій: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Ін-т нац. відносин і політології. – К., 1996. – 224 с.; *Моїсєєва А. С.* Організаційні критерії функціонування політичних партій в сучасній Україні: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – 19 с.; *Мороко В. В.* Партійне будівництво і партійно-політична боротьба в сучасній Україні (1996–2009 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 21 с.

² ЦДАГО України, ф. 318, оп. 1, спр. 2, арк. 6–7; спр. 27, арк. 77.

³ Там само, спр. 1, арк. 2; спр. 2, арк. 3–4.

⁴ Там само, спр. 1, арк. 2.

⁵ Там само, спр. 1, арк. 1; спр. 2, арк. 26–27.

⁶ Там само, спр. 1, арк. 7; спр. 3, арк. 63–66.

⁷ Там само, спр. 1, арк. 25, 30; спр. 2, арк. 47–48.

⁸ Там само, спр. 2, арк. 52–53; спр. 19, арк. 21–22.

⁹ Там само, спр. 27, арк. 25 зв., 26, 28.

¹⁰ Там само, арк. 28 зв.

¹¹ Там само, спр. 12, арк. 6–7; спр. 27, арк. 29 зв., 30.

¹² Там само, спр. 16, арк. 2.

¹³ Там само, арк. 6.

- ¹⁴ Політичний календар: інформаційно-аналітичний огляд. – К.: Ін-т посткомуніст. суспільства, 1997. – Вип. 3. – С. 14.
- ¹⁵ ЦДАГО України, ф. 318, оп. 1, спр. 27, арк. 38 зв., 39.
- ¹⁶ Там само, спр. 19, арк. 7–8 зв.
- ¹⁷ Там само, спр. 27, арк. 52 зв.–53.
- ¹⁸ Там само, спр. 28, арк. 15–16; спр. 29, арк. 21–22.
- ¹⁹ Там само, спр. 28, арк. 14; спр. 29, арк. 22.
- ²⁰ Там само, спр. 27, арк. 72.
- ²¹ Там само, спр. 29, арк. 25 зв.
- ²² Там само, арк. 25 зв.–26.
- ²³ Там само, спр. 30, арк. 21.
- ²⁴ Там само, спр. 29, арк. 3 зв.
- ²⁵ Там само, арк. 16 зв.
- ²⁶ Там само, спр. 33, арк. 17.
- ²⁷ Там само, спр. 34, арк. 12–13.
- ²⁸ Там само, арк. 16–18.
- ²⁹ Там само, спр. 37, арк. 6, 10.
- ³⁰ Там само, спр. 38, арк. 10 зв.
- ³¹ Там само, арк. 14 зв.
- ³² Там само, спр. 37, арк. 8.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Там само, спр. 42, арк. 16–17.
- ³⁵ Там само, спр. 40, арк. 3–3 зв.
- ³⁶ Там само, спр. 37.
- ³⁷ Там само, арк. 30–32, спр. 38, арк. 20–20 зв.
- ³⁸ Там само, спр. 37, арк. 32–33; спр. 38, арк. 20 зв., 21.
- ³⁹ Там само, спр. 37, арк. 34.
- ⁴⁰ Там само, спр. 42, арк. 7.
- ⁴¹ Там само, спр. 40, арк. 6 зв., 9 зв.
- ⁴² Там само, арк. 2–2 зв.
- ⁴³ Там само, арк. 10 зв.
- ⁴⁴ Там само, спр. 2, 15, 16.
- ⁴⁵ Там само, спр. 1, 15, 16, 19, 28, 31, 34, 37, 42.
- ⁴⁶ Там само, спр. 9, 20.
- ⁴⁷ Там само, спр. 11, 12, 13, 21, 22, 23, 24.
- ⁴⁸ Там само, спр. 8.
- ⁴⁹ Там само, спр. 6, 3.
- ⁵⁰ Там само, спр. 27, 29, 32, 35, 38, 40.
- ⁵¹ Там само, спр. 30, 33, 36, 39, 41.
- ⁵² Там само, ф. 339.
- ⁵³ Там само, ф. 270, оп. 1, спр. 1, 8, 10.
- ⁵⁴ Там само, ф. 271, оп. 1, спр. 70, 72, 73; оп. 2, спр. 52, 56, 59, 60, 64.
- ⁵⁵ Там само, ф. 272, оп. 1, спр. 16, 24, 34, 38, 39.